

*др Александар Ивић,
доцент Правног факултета у Београду*

МЕТОДОЛОШКА ПИТАЊА ИЗУЧАВАЊА ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Међу многим питањима која сугерира проблем друштвене својине, данас су актуелна, пре свега методолошко теоријска питања изучавања друштвене својине у Југославији. Литературу о друштвеној својини није мимоишао манир некритичких предрасуда, чији је резултат био негативан у два правца: или апологетика или, пак, неприхватање неспорних резултата и могућности које је концепт друштвене својине носио у себи. Мислим да би критичко преиспитивање овог концепта дало плодотворније резултате због чега би и теоријски и практични домети били успешнији.

Литературу о друштвеној својини у Југославији — нема спора — карактеришу две особености. Прва је да та литература претпоставља несумњив теоријско-концептуалан продор и допринос светској ризници изучавања и социјализма и својине, на једном макротеоријском плану. Друга је, да се упркос овој чињеници данас може утврдити да није решен низ питања, а нарочито она, која би омогућила аплицирање концепта друштвене својине у систему, као његова конкретизација и разрада, нарочито кроз операционализацију теоријских ставова, категорија и појмова.

Наиме, не мали број конкретних питања, — иначе веома значајних — није у потребној и задовољавајућој мери теоријски валидно разрађен.

Свако пажљивије прочитавање литературе о друштвеној својини код нас, омогућава, да се без сумње у тачност, изуче један број закључака који, с једне стране омогућавају да се утврде неспорни домети ове литературе, али што је важније и недостаци и „дразнине“ у обради тако значајног друштвено-историјског феномена какав је друштвена својина.

Смисао и разлоге овог текста треба схватити као сугерирање једног могућег броја питања која завређују нашу пажњу, а која су релевантна за потпуније разумевање методолошко-теоријских претпоставки изучавања друштвене својине.

Размишљање о методолошким и теоријским питањима обраде друштвене својине у Југославији у својој основи треба да полази од следећих ставова:

а) Сви велики системи — научни и социјални — су се успостављали тако што су, поред осталог, негирали и превазилазили раније облике својине и успостављали нове.

б) Друштвена својина у Југославији у актуелном и теоријском смислу има изузетан значај за систем у целини, те је отуда научни интерес за њу праћен питањем способности науке да одговори на битна питања развоја југословенског друштва. Истоврстан је, дакле, и истовремен значај друштвене својине и за друштвени систем и за науку.

Правним прописима и праксом која је тим документима инспирирана и инаугурисана отворен је низ питања чија теоријска обрада подразумева преиспитивања досадашњих научних сазнања и потребу нових и свежих теоријских доприноса. У том смислу скретање пажње на ову тему је допринос потреби да се на систематичан и научно оправдан начин разматрају актуелни проблеми и концепта и праксе остваривања друштвене својине.

1. За токове југословенске теоријске, а пре свега правно-теоријске мисли о друштвеној својини изузетан значај у досадашњем развоју, а и данас, имају основна теоријска питања значајна за Марксов и марксистички концепт својине. У том смислу од изванредног методолошког значаја је ширина и опсег захвата у сложене појмове марксистичке теорије о својини и једног броја појмова који су коресподентни са појмом својине. Има основа став да није увек довољно уважавана потреба ширих приступа и продубљених теоријских анализа богатог наслеђа и савремених радова. Због тога је теоријски и методолошки актуелно питање ширине и опсега захвата различитих схватања својине и њој блиских категорија и развоја тих схватања код нас и у свету.

2. За изучавање својине и друштвене својине недвосмислено се истиче потреба интердисциплинарног приступа овом изучавању. Међутим, упркос таквом начелном ставу, у нашој литератури преовлађују приступи који нису превладали дисциплинарну парцијалност: као што су правни, економски, социолошки приступ друштвеној својини, што је разумје се и нужно и оправдано. Међутим, са методолошког становишта, актуелно је питање: да ли је и колико је могуће превазићи превелику дисциплинарну исцепканост у изучавању друштвене својине. Или, као скромнији захтев, колико је могуће изградити један број интердисциплинарних појмова преко којих би се изучавала друштвена својина.

3. Посебно је актуелно питање (а нарочито у склопу са напред изнетим методолошким напоменама) који су то темељни појмови из којих се и помоћу којих се може теоријски конституисати и развијати концепт друштвене својине. Наша наука је у досадашњем развоју пре свега афирмисала један теоријско-дедуктиван метод са становишта критике права у настојању да афирмише нове домете и нове институте нашег система. Данас је актуелан један захтев који је у извесном смислу нов. Конституисани концепт друштвене својине треба да буде такав да омоћи развијање теоријско-правних и позитивно-правних димензија друштвене својине. Данас се чини да ови проблеми нису у потребној мери савладани због чега нема довољне конзистентности појмова у опште-теоријским приступима и њиховој конкретизацији и операционализацији. Због тога су у оптицају многи појмови који захтевају и дубљу опште теоријску и правно-теоријску разраду. Примера ради могу се навести: право рада, минути рад, доходак, расподела, правни субјективитет итд. Стога је актуелна потреба да се постигне извесна методолошка и појмовна једнозначност, али и конзистентност ових појмова. Поред тога.

њихово позитивно-правно присуство актуелизује потребу и теоријске и оперативне разраде. То значи да ови појмови морају имати садржај који одговара теоријско-идејном концепту наше друштвене својине. Уже посматрано, овај проблем се може свести на захтев системског тумачења позитивно-правних појмова, а у теоријском смислу, на потребу повезане интерпретације општих, и мање општих, појмова.

4. Непосредно повезано са претходним питањем је неопходност и „мера“ обезбеђивања позитивног и позитивно-правног концепта друштвене својине у Југославији. У том смислу могу се истаћи одребене методолошке потребе презентирања оних димензија и аспеката друштвене својине који пружају конкретна знања, из којих се и преко којих се практично оживотворује и реализује теоријско-идејни концепт друштвене својине.

5. Теоријски и методолошки је отворено питање дозвољености преношења појмова класичног права, што се, разумљиво, нити треба, нити може да сасвим избегне. Али је, упркос томе, нужно истаћи ризик да се тиме дерогира оригиналност и специфичност друштвене својине. Зато је ово једно крупно теоријско методолошко питање. Без научно образложених, а друштвеној својини прилагођених појмова, тешко је веровати у могућност успешне научне обраде саме друштвене својине. Конкретно: нужно је и корисно ослањање на појмове који су тековина садашњег развоја правне науке и који представљају њене већ класичне резултате. Али је та употреба корисна само уз критично преиспитивање, модификовање и прилагођавање теоријском и идејном концепту друштвене својине. Уосталом, наука је и до сада пратила развој друштвених односа, па су институти права имали познату еволуцију.

У овом контексту нарочити значај има правно-политичка (или уставно-правна) садржина друштвене својине као извесна предоснова за правно-теоријску и позитивно-правну разраду друштвене својине.

6. Посебно је значајно, а теоријско методолошки крајње оправдано, питање самоуправљања у функцији изучавања друштвене својине. Уз сву сложеност односа и веза друштвене својине и самоуправљања, мора се истаћи неспорна истина да су друштвена својина и самоуправљање две стране истог друштвеног односа због чега су неодвојиви. Методолошки посматрано сложени однос друштвене својине и самоуправљања своју „критичну“ тачку имају на питању: која ширина и дубина захвата самоуправљања је оптимална да се друштвена својина изрази у пуној квалитативној садржини. То се питање може поставити и на следећи начин: који, начелно узев, приступ и обим обраде самоуправљања омогућава и задовољава комплементарно изучавање друштвене својине и самоуправљања. У нашој литератури присутни су, уз модалитете, два различита приступа:

— Макротеоријски приступ самоуправљању који је схваћен као концепт социјалистичке демократије и диктатуре пролетаријата у југословенским условима. Ту је самоуправљање глобални теоријски поступат, а његова обрада начелна и теоријска.

— Други приступ је мање или више позитивно-правни који се реализује као скала самоуправних права и дужности преко којих се непосредно реализује друштвена својина.

7. Релативно ново методолошко питање које има посебну теоријску активност је плурализам садржине друштвене својине. Овај проблем у теоријско-методолошком смислу мора да реши барем два основна питања: плурализам интереса и функционални и структурални вид тог плурализма. Структурални вид се може изразити, поред осталог, и као питање самоуправне организације и субјеката преко којих се она испољава. Ближе правно посматрано то се питање може поставити и као питање правне природе субјеката самоуправне организације и њихових међусобних односа, субјеката самоуправног одлучивања и правне природе аката, кроз које се све ово испољава.

Друштвена својина у свом економском и правном изразу изражава се кроз вертикалну и хоризонталну структуру самоуправних субјеката и различита овлашћења ових субјеката.

И ово питање се конкретније може поставити као потреба прилагођавања пирамиде вертикалне и хоризонталне повезаности самоуправних и других субјеката одлучивања и њихових међусобних односа у вршењу различитих овлашћења и димензија тих овлашћења, која произилазе из уставног концепта друштвене својине. Одлучивање мора бити самоуправно. Поред тога, сложен је задатак да сваки субјекат буде ослоњен на самоуправни интерес, а сваки самоуправни интерес да има свој самоуправни субјективитет. Успостављање и заштита опште-друштвеног интереса је, у овом контексту, посебно сложено питање.

То све значи да је отворен и актуелан проблем практичног решавања плурализма друштвене својине које се испољава кроз правну природу самоуправних интереса, самоуправних субјеката и самоуправних аката и њиховог значаја за друштвену својину.

8. За ваљан теоријско-методолошки концепт друштвене својине нужно је укључивање и једног броја посебних питања значајних за друштвену својину и самоуправљање, а која у строгом смислу те речи нису непосредно везана за појмовну садржину и друштвене својине и самоуправљања. Примера ради то су: планирање, одговорност, самоуправна култура, улога субјективног фактора, самоуправно одлучивање итд, итд. Реч је о оним појмовима без којих се не може изразити пуни садржај односа које друштвена својина собом носи и подразумева. Због тога је методолошки актуелно питање опредељивање за одређена питања, и што је још сложеније, „димензионирање“ у приступу тим питањима, како би се функционално подредили изучавању друштвене својине.

9. Заштита друштвене својине је специфично методолошко питање у најмање два значења:

а) као питање правног и друштвеног инструментарија остваривања заштите друштвене својине и

б) као питање правног режима заштите схваћене кроз одговарајућу улогу бројних и различитих субјеката те заштите.

Скоро је излишно напомињати да је проблем заштите друштвене својине актуализован и у теоријском, а нарочито у практичном смислу. Стога је трагање за решењем ефикасне заштите друштвене својине првостепен и крупан задатак, који поред осталих обавезује нашу науку.

SUMMARY

METHODOLOGICAL QUESTIONS OF RESEARCH OF SOCIAL OWNERSHIP IN YUGOSLAVIA

The complexity of methodological questions of research of social ownership in Yugoslavia reflects in their great number, as well as their interdependence. Among them some should be particularly emphasised:

a) Interdependency of a number of notions and categories in use in the field of social ownership — with the categorical apparatus of Marx and Marxism.

b) The need of notion and other operationalization of theoretical postulates of social ownership, so as to be able to achieve their concretization, particularly when having in mind the positive legal problems and solutions.

c) There is need to emphasis the forming of institutes of interest in the realization of social ownership through the positive legal system.

d) The link and interdependency of social ownership and self-management are theoretically and practicaly beyond doubt, but there is an open question of specific dimensions of this interdependency, as well as an imperative notion distinction of these two phenomena of the same and undividable social relation.

e) A specific methodological question is the expression of social ownership through various interests, various subjets and various acts. The general name for these question is the pluralism of contents of social ownership. Nevertheless, the problem of pluralism is not theoretically founded enough and even less elaborated.

f) The protection of social ownership is multiple theoretically and practicaly urgent — particularly as the elaboration of the legal regime, the instruments and efficiancy of such a protection.

RÉSUMÉ

QUESTIONS MÉTHODOLOGIQUES DE L'ÉTUDE DE LA PROPRIÉTÉ SOCIALE EN YOUGOSLAVIE

La complexité des questions méthodologiques de l'étude de la propriété sociale en Yougoslavie, se manifeste dans leur large nombre, et leur interdépendance. Parmi celles-ci il y en a qui se signalent et auxquelles on doit attirer une attention toute particulière.

Il s'agit de:

a) La liaison mutuelle d'une suite de notions et de catégories qui sont en circulation quand il s'agit de la propriété sociale, — avec les catégories marxiste et celles de Marx.

b) Ce qui est nécessaire c'est l'opérationnalisation des notions et autres des postulats théoriques sur la propriété sociale, afin de permettre leur concrétisation, particulièrement lorsqu'il est question des problèmes et solutions juridico-positif.

c) Il convient de présenter la demande pour la formation des instituts juridiques, importants pour la réalisation de la propriété sociale par le système juridique positif.

d) La liaison et la conditionnalité réciproque de la propriété sociale et de l'autogestion sont incontestables théoriquement et pratiquement, mais la question reste ouverte concernant les dimensions spécifiques de cette liaison ainsi que la distinction nécessaire des notions de ces deux phénomènes appartenant aux rapports sociaux de même espèce et indivisibles.

e) La manifestation de la propriété sociale à travers différents intérêts, différents sujets, différents actes, présente une question méthodologique spécifique. Le terme général de ce groupe de questions est le pluralisme du contenu de la propriété sociale. Il convient cependant de souligner que le problème du pluralisme n'est pas théoriquement suffisamment fondé et moins encore développé.

f) La protection de la propriété sociale est urgente pour de multiples raisons théoriques et pratiques, — surtout comme l'élaboration du régime juridique, des instruments et de l'efficacité de cette protection.